

A TUDOMÁNYOS MINŐSÍTÉS HELYZETE A NEVELÉSTUDOMÁNYBAN

A tudományos minősítés alapelvei lényegében több mint húsz éve vannak érvényben. Az MSZMP tudománypolitikai irányelvei alapján 1970-ben léptek életbe azok az állami intézkedések, amelyek jelenleg is szabályozzák a tudományos minősítést (az Elnöki Tanács 1970. évi 9. sz. törvényerejű rendelete).

Jelentésünkben — a több mint két évtizedes időszakra való visszapillantás mellett — súllyal az 1970 óta eltelt időszak tapasztalatai alapján kívánjuk bemutatni a tudományos minősítés eddigi eredményeit és helyzetét, a tudományos minősítés speciális szakterületi és általánosabb problémáit, továbbá mindezek alapján a Tudományos Minősítő Bizottság Pedagógiai Szakbizottságának legfontosabb teendőit. Jelentésünket az MTA Pedagógiai Bizottsága 1975. március 14-i ülésén megvitatta.

A minősítések statisztikai adatai. A minősítések statisztikai adatai közül csak a létszámra, a belső arányokra és a minősítés alapjára vonatkozókat ragadjuk ki. Minden adat a szóban forgó év december 31-i állapotát jelenti.

A minősítettek száma 1960—1974 között a következőképpen alakult:

	1960	1965	1970	1974
	fő			
Új fokozat	10	12	27	26
doktor	—	2	1	1
kandidátus	10	10	26	25
Összlétszám	10	20	46	70
doktor	—	2	3	4
kandidátus	10	18	43	66
Növekedés	10	12	26	24
doktor	—	2	1	1
kandidátus	10	10	25	23
Kutatók száma	—	—	—	350
Minősítettek aránya	—	—	—	20%

A létszámalakulásból az alábbi következtetéseket vonhatjuk le.

A neveléstudomány területén dolgozó kutatók számához viszonyítva a kívánatosnál kevesebb a minősítettek száma: 20%. Valójában ennél kedvezőlenebb az arány, mert a neveléstudomány sajátosságai miatt a kutatói munkakörben dolgozók mellett figyelembe kellene vennünk a gyakorló pedagógusoknak egy részét is, akik oktatómunkájukon túl pedagógiai kutatásokat, vizsgálatokat is végeznek.

Az állami oktatás helyzetéről és fejlesztésének feladatairól szóló 1972. évi párthatározat külön is foglalkozik a neveléstudomány helyzetével, és megállapítja, hogy erőtlene a kutatási bázisai (II. 8. pont). A kutatási bázis erősítése végett növelni kellene a kutatók számát, így a minősítettekét is.

A kandidátusi fokozattal rendelkezők aránya megfelelő a neveléstudomány területén dolgozó kutatók létszámához viszonyítva. Nem mondható el ugyanez a doktori fokozat vonatkozásában. A szükségletekhez, a kandidátusok számához és a legtöbb más tudományághoz viszonyítva is igen kevés a neveléstudományok doktorainak száma.

A nők és férfiak aránya a minősítettek között:

A neveléstudományok doktora	összesen	4	nő	1	férfi	3	nők aránya	25%
A neveléstudományok kandidátusa	összesen	66	nő	15	férfi	51	nők aránya	22,7%

A neveléstudomány területén tehát a minősítéssel rendelkező nők aránya jó a többi tudományterülethez képest.

A minősítés tudományos alapjai. Az érvényes rendelkezések értelmében a minősítés tudományos alapjául a következők szolgálhatnak: értekezés, könyv, alkotás vagy tézisekben összefoglalt tudományos eredmény. A neveléstudomány területén az értekezés mellett a könyv és a tézisek alapján való minősítés jöhet számításba.

Az eseteket egyedileg vizsgálva, a Szakbizottság eddig az értekezés alapján való folyamodást javasolta, illetve kívánta meg a tudományos fokozatra pályázóktól. A tapasztalatok szerint úgy látjuk, hogy a mi szakterületünkön az a célszerű, ha továbbra is elsősorban értekezés alapján történik a tudományos fokozat odaítélése. A könyv, de különösen a tézisek alapján való minősítés eddig még mindegyik pályázó esetében nagyon problematikusnak mutatkozott, főleg a saját önálló eredmények konkrét elhatárolásának, újszerűségének és aktualitásának megállapítása szempontjából. Ebben minden bizonnyal szerepet játszott az is, hogy a köztudatban nem tisztázottak eléggé a könyv és a tézisek alapján való minősíthetőség követelményei.

A megvédett értekezések témái és színvonala. Szakbizottságunk tapasztalatai szerint tudományunk területén a témaválasztást elsősorban a pályázó egyéni érdeklődése és munkaköri feladata befolyásolja. Ezért, noha a szakbizottság által elfogadott témák önmagukban megfelelőek, nem kifogásolhatók, összességükben azonban mégsem kapcsolódnak eléggé a neveléstudomány hazai fejlesztésének legfőbb aktuális és perspektivikus feladataihoz.

Több esetben előfordult, hogy a fokozat megszerzése után a minősített nem az értekezésének témájával kapcsolatos kutatást folytatta, hanem más területre tért át. Ez is arra utal, hogy a témaválasztást aktuális személyi, többnyire egzisztenciális szempontok befolyásolták. A neveléstudomány területén is érvényesül az a tendencia, hogy bizonyos munkakörök betöltéséhez követelmény a tudományos fokozat. Ez a tendencia a neveléstudomány területén egészében véve serkentőleg hatott a tudományos munkásság intenzitására és színvonalának emelkedésére.

A témaválasztással kapcsolatos problémák megoldását az eddiginél hatásosabb témaorientálásban látjuk. Evégett 1973-ban országos konferenciát rendezett a Szakbizottság. A konferenciára a tudományos szakember-utánpótlás szempontjából számításba jövő fiatal kutatókat és gyakorló pedagógusokat hívtunk meg. A konferencián tájékoztatást adtunk a neveléstudomány fejlődésének főbb irányairól, feladatairól, az újabb kutatásmódszertani eljárásokról, valamint a tudomány minősítés mibenlétéről, folyamatáról. A konferencia pozitív hatása az azóta eltelt rövid idő alatt is megmutatkozott.

A megvédett értekezések színvonala általában megfelelő, és az utóbbi években emelkedő tendenciát mutat.

Az aspiránsképzés néhány problémája. Az utóbbi években szembetűnő a belföldi levelező aspiránsok számának csökkenése. A neveléstudomány területén a levelező aspirantúra jelenlegi formája nem váltotta be a reményeket. A tapasztalat szerint a maximálisan 1 év időtartam nem elegendő a jelöltek számára. Emellett a munkahely számára is problematikusabb a levelező aspirantúra jelenlegi rendje. A levelező aspirantúra iránt viszont fokozottabb lenne az igény, mégpedig főleg olyanoknak a részéről, akik a kutatómunkában már viszonylagos önállóságra jutottak, és bizonyos eredményt értek el, de még segítséget, irányítást igényelnek; vagyis akik elsősorban jöhetnek számításba az utánpótlás szempontjából.

Tudományunk területén az utóbbi években a szocialista országokban elért eredményekhez mérten aránylag kevés az ott dolgozó aspiráns. Eddig még nem használtuk ki eléggé az ebből adódó lehetőségeket.

Utánpótlási forrásaink. A kandidátusi fokozatra pályázók túlnyomó többsége a kutatóintézetek és a felsőoktatási intézmények munkatársaiból kerül ki. Aránytalanul kevés azoknak a száma, akik gyakorló pedagógusként, több éves iskolai gyakorlat birtokában pályáznak kandidátusi fokozatra, holott a neveléstudomány területén ez különösen is fontos lenne. A már említett 1973. évi konferenciának az is célja volt, hogy az alsó és középfokú oktatási-nevelési intézményekben dolgozó pedagógusok irányában is szélesítsük az utánpótlási bázisunkat. E tekintetben azonban még nem beszélhetünk jelentős javulásról. Meg kellene teremteni a jogi lehetőségét annak, hogy a nagyobb tudományos feladatok megoldására vállalkozó gyakorló pedagógusok hosszabb alkotószabadságot kaphassanak.

A doktorok létszámának alakulása, pontosabban stagnálása nem indokolt és nem kívánatos. Jelenleg a kandidátusok és a doktorok aránya 16,5 : 1. Az arány számottevő javulása azonban csak az elkövetkező években várható.

A minősítési eljárásokkal és a Szakbizottság működésével kapcsolatos tapasztalatok. A Szakbizottság az aspiránsvizelési bizottságok fontos feladatának tekinti, hogy a szakmai felkészültség megállapítása mellett győződjenek meg arról is, mennyire kialakultak a pályázó elgondolásai választott témájára és a szükséges vizsgálatokra vonatkozóan, továbbá milyen színvonalú tudományos munkásságot fejtett ki. Ugyanakkor emelte a Szakbizottság a kandidátusi fokozat megszerzéséhez szükséges szakmai vizsga követelményszintjét.

Aránylag még mindig elég sok az indokolatlan vizsgafelmentési kérelem. Előfordul, hogy egyes pályázók személyes befolyásukat is megkísérlik érvényesíteni felmentési kérelmük ügyében. A Szakbizottság a leghatározottabban arra törekszik, hogy tovább csökkenjen ezeknek a próbálkozásoknak a száma. A felmentési kérelmeket a minősítés elveinek szellemében vizsgálja meg és bírálja el. Teljes vizsgamentességet eddig még egyetlen esetben sem látott indokoltnak.

Az értekezések bírálatára, a bírálóbizottsági tagságra való felkéréseket az érdekeltek igen kevés kivétellel elfogadták. Az elhárítások indokoltak voltak, és nem a véleménynyilvánítástól való tartózkodás szándékából eredtek.

Az opponensi vélemények és a bírálóbizottsági megnyilvánulások tárgyilagosak és kritikusak. Korántsem ennyire pozitív a tapasztalatunk a vitákon megjelenő többi szakember aktivitásának vonatkozásában. Még mindig kevés az olyan védés, amelyen a bíráló bizottság tagjainál lényegesen szélesebb körben alakul ki vita. Ezzel szemben viszont a munkahelyi viták igen aktívak és kritikai szempontból igen értékesek.

A minősítettek tudományos munkájának figyelemmel kísérését, erkölcsi támogatását, ösztönzését Szakbizottságunk mind ez ideig nem tudta teljes mértékben megoldani.

A Szakbizottság tagjai aktívan vesznek részt a bizottság munkájában. A szakbizottsági ülések látogatottsága igen jó.

A Szakbizottságon belül megfelelő a munkalétkör, és a bizottság tagjai élnek is ezzel; problematikus esetekben érdemi vita alakul ki, amely lehetővé teszi az elvi alapon való, körültekintő döntést.

Feladataink a kandidátusi minősítés vonatkozásában. Legfontosabb feladatunknak a témaorientálás hatóságának fokozását és az utánpótlás gondozását látjuk. Évègezt a pozitív tapasztalatok alapján a jövőben is szervezni kíván a Szakbizottság az 1973. évihez hasonló konferenciát az utánpótlás szempontjából számításba jöhető fiatal kutatók és gyakorló pedagógusok számára. A témaorientálásban az a legfőbb törekvésünk, hogy a kandidátusi értekezések témái jobban kapcsolódjanak a 6. sz. kutatási főirányhoz.

Fokozni kívánjuk az aspirantúra vonatkozásában a szocialista országok, elsősorban a Szovjetunió által nyújtott lehetőségek jobb kihasználását.

Pozitív hatásúnak mutatkozott az a korábbi gyakorlat, hogy a Szakbizottság időközönként néhány fős bizottságokat küldött ki az aspiránsok munkájának megvizsgálására, ellenőrzésére, segítésére. Ezt a gyakorlatot fel kívánjuk eleveníteni.

Fokozott figyelmet kell fordítanunk a levelező aspiránsok munkájának segítésére (annak ellenére, hogy a probléma megoldását a levelező aspirantúra jelenlegi formájának megváltoztatásában látjuk).

Feladataink a doktori minősítés vonatkozásában. E téren abban látjuk legfőbb feladatunkat, hogy az alkalmas kandidátusok buzdításával és támogatásával rövid időn (kb. 4–5 éven) belül elérjük a doktorok számarányának lényeges javulását.

Távlati célkitűzéseink számadatokban. A jelenlegi igények és fejlődés figyelembe vételével felbecsülhető szükségletek és lehetőségek alapján az alábbi számadatok mutatják a neveléstudomány területén minősítettek létszámának olyan alakulását, amit távlati célként tűzhetünk ki magunk elé.

A minősítettek létszámának kívánatos növekedése

	1976—80	1981—85	1986—90
tudományok doktora növekedés	2—3	2—3	2—3
kandidátus növekedés	7—9	8—10	8—10

Javaslataink a TMB számára. A tudományos minősítés jelenlegi rendszere egészében megfelel céljának. A neveléstudomány területén az 1970-ben életbeléptetett intézkedések is lényegében megfelelőknek bizonyultak.

A tudományos minősítés érvényben lévő előírásaiban csupán egy lényeges területen, a levelező aspirantúrára vonatkozóan látjuk szükségesnek a módosítást.

Javasoljuk, hogy hosszabbítsa meg a TMB a levelező aspirantúra időtartamát a korábbi gyakorlatnak megfelelő feltételekkel.

Lépéseket kellene tenni annak érdekében, hogy az egyes szakbizottságok az egyes tantárgyak oktatásmódszertani kérdéseivel foglalkozó és aspirantúrára jelentkező pedagógusokat az eddigieknél nagyobb támogatásban részesítsék.

A jelentést HORVÁTH Márton, a Tudományos Minősítő Bizottság Pedagógiai Szakbizottságának elnöke és ÁBENT Ferenc, a Szakbizottság titkára készítette.

SZERZŐINK

Dr. SZARKA József, a neveléstudományok doktora, az OPI főigazgatója (Budapest); dr. ZIBOLEN Endre, a neveléstudományok kandidátusa, a Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont igazgatója (Budapest); dr. KÉRI Henrik, főisk. docens (OPI, Budapest); dr. BELLÉR Béla, a történettudományok kandidátusa, igazgatóhelyettes (Budapest); GOLNHOFER Erzsébet tud. kutató (ELTE, Budapest); FALUS Iván osztályvezető (Országos Oktatástechnikai Központ, Budapest); dr. KOVÁCS Sándor főisk. adjunktus (Tanárképző Főiskola, Pécs); Stefan BĂRĂNESCU, a Román Tudományos Akadémia levelező tagja, ny. egy. tanár (Iasi, Románia); dr. FALUDI Szilárd, a neveléstudományok kandidátusa, főmunkatárs (OPI, Budapest); dr. KÖTE Sándor, a neveléstudományok kandidátusa, igazgatóhelyettes (Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont, Budapest); BÓLYAI Imréné dr. ny. főisk. docens (Budapest); dr. DANI Tivadar, nyelvtanár (Budapest); dr. HORVÁTH Lajos, a neveléstudományok kandidátusa, egy. docens (ELTE, Budapest); dr. BÍRÓ Katalin, a neveléstudományok kandidátusa, tud. főmunkatárs (MTA Pedagógiai Kutatócsoportja, Budapest); TIMÁR István egy. adjunktus (ELTE, Budapest); CZIRÁKY Istvánné előadó (Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest).